

17. Юсупов Р. Р. Модернизация высшего образования в сфере культуры и искусств / Р. Р. Юсупов // *Вузы культуры и искусств в едином мировом образовательном пространстве : междунар. Симп. (Москва, 17–18 мая 2007 года) : сб. ст.* — М., 2007. — Т. 1. — С. 48–58.

Надійшла до редколегії 25.08.2009 р.

УДК [377(091);94(477)] “1933/1937”

Я. І. МАНДРИК

ДІЯЛЬНІСТЬ КОМПАРТІЙНИХ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ УРСР З ПІДГОТОВКИ МАСОВИХ КОЛГОСПНИХ КАДРІВ У РОКИ ЗАВЕРШЕННЯ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ

На основі фактичного матеріалу розкрито діяльність партійних та радянських органів радянської України з підготовки механізаторських кадрів у 1933–37 рр.

Ключові слова: політика радянської держави, система підготовки кадрів, кадри масових професій, тоталітаризм, культура.

На основе фактического материала раскрыты деятельность партийных и советских органов советской Украины по подготовке механизаторских кадров в 1933–37 гг.

Ключевые слова: политика советской страны, система подготовки кадров, кадры массовых профессий, тоталитаризм, культура.

In the article there has been disclosed the activity of partisan and soviet organs of the Soviet Ukraine dealt with the training of mechanization experts within 1933–37 on the basis of the abundant facts.

Key words: policy of the Soviet State, mechanization experts, village, culture, education, courses.

Роки другої п'ятирічки (1933–1937рр.) характерні деяким посиленням тракторизації сільського господарства, завершенням процесу колективізації, повним знищенням індивідуальних господарств. На селі панівним стає колгосп. Як же розвивався процес забезпечення сільськогосподарського виробництва кадрами масових професій у ці роки, адже колгоспи поступово зміцнювалися і спеціалістів не вистачало.

Певні зміни в цей період спостерігалися в оснащенні сільського господарства технікою. У роки першої п'ятирічки близько половини тракторів, що надійшли в сільське господарство, були імпортними. У 1933 р. МТС і радгоспи отримали всі сільськогосподарські машини лише вітчизняного виробництва. За роки 2-ї п'ятирічки кількість тракторів у МТС збільшилася на

41,5 тис. і досягла 83,7 тис. одиниць, комбайнів — на 21,8 тис. і досягла 22,1 тис. одиниць [1].

Колгоспи і МТС мали також іншу сільськогосподарську техніку, зокрема 220,2 тис. жнивараок, 56,9 тис. молотарок, 402,8 тис. сівалок (тракторних і кінних), 10,8 тис. машин для збирання технічних культур, 54,5 тис. тракторних плугів.

Однак, якщо взяти до уваги такий факт, де здебільшого розміщувалася основна техніка — трактори, то виявиться: у 1937 р. із 83,7 тис. цих машин у колгоспах було лише 700 одиниць, основна маса — 67,6 тис. — була в руках держави і розміщувалася в МТС, а 15,3 тис. — у радгоспах [2].

Таким чином держава утримувала слабкі колгоспи й мала від них надприбуток додатково ще за використання техніки.

Поліпшення оснащення сільськогосподарською технікою дозволило на кінець 2-ї п'ятирічки розпочати механізацію основних виробничих процесів. Загальний обсяг усіх тракторних робіт у колгоспах України в 1933 р. зріс до 11 млн га, а в 1938 р. становив уже 46,4 млн га умовної оранки. У 1937 р. понад 4/5 загальної площі всіх видів оранки виконували трактори, близько 40% площ ярих і озимих культур засівали тракторними сівалками, а комбайни збирали 40% площ зернових колосових культур.

Однак із завершенням колективізації в роки другої п'ятирічки до завершення механізації сільського господарства було ще дуже далеко. На 1935 р. тяглові сили сільського господарства були механізовані лише на 22%. Механічна тяглова сила зрівнялася із кінною тільки в 1935 р. Напередодні радянсько-німецької війни вона складала 77,7% енергетичної потужності сільського господарства [3]. Тобто основний обсяг робіт у колективних господарствах України на кінець 30-х рр. продовжували виконувати вручну. Важка фізична праця забирала в колгоспників здоров'я і час, не дозволяла приділяти належної уваги своєму духовному, культурному розвитку, негативно відбивалася на розвитку українського села в цілому.

Посилення механізації сільського господарства (хоча цей процес ще далекий до завершення і нині) потребувало постійного збільшення кількості спеціалістів масових професій. Справа була не лише в кількісному зростанні. Поступово, з посиленням впливу техніки в сільському господарстві, зростало і значення механізаторів. Змінювали їх становище, місце в системі суспільних відносин на селі, вплив на його культурний розвиток. Механізатори виокремилися в особливу категорію колгоспників-працівників МТС. Вони стали передовим прошарком колгоспного населення. Але, з іншого боку, перебуваючи на роботі в держави, механізатори все більше відривалися від землі удержавлювалися і поступово ставали найманими державою працівниками, які обробляли землю, але якихось господарських почуттів до неї зовсім не відчували.

Звичайно, що тривалий час такий стан не міг існувати, настав період, коли земля не витримала панування над собою відчуженої, хоча й освіченої людини, і ми поступово просуваємося до екологічної катастрофи.

Як же вирішувалася проблема масових кадрів у роки другої п'ятирічки, яким був їх культурний рівень розвитку? Основною формою їх підготовки і надалі залишалася курсова, але в її організації виникали певні особливості. Рада Праці та Оборони випускає в 1933 р. дві важливі постанови: 4 вересня — «Про організацію використання тракторного парку», 21 вересня — «Положення про тракториста», якими скасовувалася короткотермінова підготовка механізаторів. Зазначалася необхідність організації постійно діючої школи для навчання бригадирів тракторних бригад і механіків.

Виконуючи ці постанови, на об'єднаному (листопад 1933 р.) пленумі ЦКК і ЦК КП(б)У було поставлено завдання про зміну строків навчання на курсах, про організацію на базі деяких курсів шкіл механізаторів. З реорганізацією шкіл колгоспної молоді в 1932 р. в загальноосвітні школи, підготовка механізаторських кадрів з 1933 р. зосереджувалася безпосередньо при МТС, які стали основною ланкою в цьому процесі [4].

Певною мірою це був крок уперед. Перш за все тому, що навчання при МТС не відірване від виробництва. Це надавало можливість курсантам краще вивчати техніку і виробничі процеси. Водночас навчання трактористів було продовжено до 4-х місяців. Однак, навчання при МТС мало свої негативні сторони: важко поєднувати роботу і навчання і, зазвичай, останнє часто опинялося на другому плані.

Крім того, курси при МТС не мали спеціальної навчальної бази, приміщення та обладнання, що не дозволяло забезпечувати підручниками, наочними приладами. Курси зовсім не були підготовленими для навчання механізаторів широкого профілю, вони готували вузьких спеціалістів (трактористів за марками тракторів), кожний новий тип машини породжував нову спеціальність. Це потребувало додаткових коштів і часу на підготовку. Не слід забувати ще однієї вагомої причини, яка перешкождала організації курсів в Україні після голодної зими 1932–1933 р. Це добре ілюструє приклад роботи курсів ветфельдшерів. Так, на 15 лютого 1933 р. повинні здійснити набір на навчання 800 осіб, а, фактично, набрали на 15 березня (місяць після початку занять) усього 248 осіб. Головна причина — відсутність харчування, голод. З цієї причини набраних на курси слухачів у Білоцерківському та Коростенському районах розпустили, те ж сталося на курсах при Кутинському веттехнікумі. НКЗС УСРР просив включити цих 800 курсантів, які повинні бути набрані на навчання, до централізованого фонду постачання і забезпечити курсантів стипендіями.

Через відсутність продуктів, прохання НКЗС республіки не було виконане.

У лютому 1934 р. вийшла постанова ЦК КП(б)У «Про реорганізацію курсів підготовки комбайнерів у стаціонарні школи з 6-ти місячним строком навчання», згідно з якою підготовка комбайнерів переводилася з курсової на стаціонарну. [5]

Збільшувалися терміни навчання з усіх інших спеціальностей. У 1936 р., як уже зазначалося, підготовку трактористів здійснювали на чотиримісячних курсах, шоферів — у механізаторських школах зі строком навчання 6 місяців, школи бригадирів тракторних бригад — 8 місяців, а школи

механіків по комбайнах і автомеханіків — 12 місяців. Це, звичайно, поліпшувало якість підготовки цих спеціалістів.

Створювали стаціонарні школи підготовки шоферів, механіків, бригадирів тракторних бригад. У Чернігівській області в 1936 р. працювало 8 стаціонарних шкіл, 5 із них готували комбайнерів, 2 — механіків, 1 — шоферів [6].

У лютому 1934 р. ЦК КП(б)У запропонував у найстисліші строки укомплектувати курси трактористів, комбайнерів, механіків-молотарок; здійснювати випуск спеціалістів лише після екзаменаційної перевірки. З цього року в Україні розпочалася докорінна перебудова системи підготовки масових кадрів для радгоспів. Мережа курсів з тривалим терміном навчання збереглася, але водночас створювали постійно діючі школи з навчально-виробничими майстернями — основна форма підготовки кадрів механізаторів для радгоспів. Протягом 1934–1936 рр. у УСРР для радгоспів підготовлено близько 22,8 тис. кадрів масових професій [7]. У 1937 р. запроваджено нову систему підготовки колгоспних кадрів. На базі кращих районних колгоспних шкіл (РКШ) створені однорічні школи колгоспних практикумів для підготовки агротехніків, ветеринарів, бухгалтерів і шестимісячні школи для підготовки бригадирів і ланкових. РКШ різноманітнішими стали спеціальності випускників. Якщо за першу п'ятирічку вони, в основному здійснювали підготовку голів колгоспів, бригадирів, тобто керівників господарств, то тепер у них навчалися техніки-рільники, зоотехніки-практики, колгоспні ветфельдшери й інші спеціалісти масових професій.

Зміцнювалася база курсів. Так, у 1934 р. у 20-ти школах механізації Донецької області було 52 комбайни, 25 тракторів, 31 автомашини [8].

Згідно з рішенням Наркомзему СРСР від 24 вересня 1934 р., без певної матеріально-технічної бази для навчання школи заборонялося відкривати.

На краще змінювався склад викладачів курсів. Обласні парторганізації направляли із заводів, інститутів, технікумів спеціалістів для роботи викладачами на курсах механізаторів. Так, Харківський обком компартії в 1934 р. направив у школи механізаторів 45 спеціалістів для роботи викладачами. Усього в Україні в 1934 р. для роботи викладачами направили на різні курси і в школи 430 осіб, із них 100 — із центральних органів, 200 — із вузів і технікумів, 130 — із обласних організацій [9].

У роки 2-ї п'ятирічки посилювалися вимоги до загальноосвітньої підготовки курсантів. Для вступу на курси трактористів освіта повинна була бути не нижча за 3 класи, на курси комбайнерів — не нижча за 4 класи. Для вступу до школи бригадирів тракторних бригад, крім загальної підготовки, курсант повинен був мати виробничий стаж не менше двох років. Приймали лише ударників-трактористів, які мали першу категорію й освіту не нижчу за 4 класи [10].

На курсах і в школах механізації створювалися спеціальні атестаційні комісії для перевірки знань випускників, їм присвоювали кваліфікацію і розряди; При обкомах партії — спеціальні комісії, які стежили за набором курсантів, умовами роботи шкіл і курсів. Так, при Дніпропетровському

обкомі партії до складу комісії входили 25 осіб. У 1934 р. вона перевірила знання курсантів, у результаті чого з 5814 осіб 288 курсантів (4,5% від загальної кількості) відчислили зі шкіл і курсів з причини низької успішності. Звичайно, що всі ці заходи вплинули на якість підготовки механізаторів. Так, Ольгопільську школу механізації Вінницької області в 1933–1937 р. закінчили 1513 водіїв, 418 комбайнерів. Атестаційна комісія визнала їх знання добрими. Школа мала 11 навчальних аудиторій, майстерні для практичних занять, бібліотеку. У школі працювали 24 викладачі з вищою і середньою спеціальною освітою [11].

У 1936 р. згідно з результатами в республіканській Кіровській школі атестаційної комісії 86,2% випускників мали відмінні та добрі знання. Її робота була відзначена Наркомземом СРСР. НКЗС України виділив для преміювання кращих викладачів 2,5 тис. крб і 800 крб — для преміювання кращих учнів [12].

Отже, помітилися певні зрушення в роки 2-ї п'ятирічки в підготовці масових колгоспних кадрів. Удосконалювала їх підготовка, поліпшувалася якість навчання. На жаль, усе це були одиничні факти. Уся система курсової підготовки кадрів масових професій для сільського господарства України в роки другої п'ятирічки не була досконалою. Так, 23 лютого 1934 р. ЦК КП(б)У прийняв постанову «Про перебіг підготовки кваліфікованих кадрів для МТС», де змушений визнати, що комплектування курсів відбувалося незадовільно. Наприклад, план комплектування курсів машиністів молотарок у республіці виконаний до 10 лютого (заняття розпочалися ще 1-го січня) лише на 30%, а по окремих областях ще менше: наприклад, по Вінницькій області — на 18%, Харківській області — на 18% тощо.

Рівень підготовки курсантів залишався ще дуже низьким. З цих причин ЦК партії категорично заборонив здійснювати випуск слухачів курсів та шкіл без старанної перевірки знань і надання їм кваліфікації [13].

За завданням ЦК КП(б)У було перевірено деякі курси для підготовки масових кадрів. Стан справ був незадовільним. Наприклад, курси комбайнерів при Мелітопольській МТС не мали навчальних класів. У гуртожитковій не було світла, води, підручників і зошитів. Самі гуртожитки не опалювалися (в лютому), не прибиралися. Курси для підготовки трактористів при цій же МТС були в такому ж стані: не було навчальних класів та ін. Фінансів своїх курси не мали, хоча МТС отримувала для них 5 тис. крб, які витрачали на інше, зокрема на ремонт тракторів.

Подібна ситуація була виявлена на курсах трактористів при Троянівській МТС, на Літенських курсах на Вінниччині [14] тощо. Після роботи цієї комісії, після виходу постанови ЦК КП(б)У від 23 лютого 1934 р. в наступні роки стан справ змінився. Тому 15 січня 1936 р. ЦК КП(б)У прийняв нову постанову «Про хід підготовки масових технічних та колгоспних кадрів по системі НКЗС УСРР». Сільськогосподарський відділ ЦК перевіряв роботу деяких шкіл, курсів, районних колгоспних шкіл, курсів при МТС по Одеській, Вінницькій, Донецькій, Дніпропетровській, Харківській областях і в МА СРР. Наприклад, у Володарській школі комбайнерів на Донеччині.

Серед перевірених 113 курсантів у 35 осіб були виявлені незадовільні знання (1/3 від загальної кількості), а офіційні дані керівництва школи — лише 2,6%. Через незадовільні побутові умови на курсах комбайнерів у цій області була дуже висока плінність слухачів. Так, у Новосвітлівській МТС покинули курси 17 слухачів із 30. [15]

Таке ставлення до підготовки комбайнерів негативно відбилося на рівні їх кваліфікації і результатах праці. Наприклад, у Вінницькій МТС в 1936 р. зібрали на один комбайн по 6 га зернових, у Багалійській — 17, у Хмельницькій — по 18, у Ямпільській — по 18 тощо. Важливим було те, що такий низький рівень роботи комбайнерів у МТС України був навіть нижчим від рівня 1933 р., коли в республіці вперше застосовано на полях комбайни.

Незадовільним був стан інших шкіл і курсів. Погано були обладнані Перещепинська школа комбайнерів у Дніпропетровській області, Березівська школа трактористів в Одеській області, Балтійська школа комбайнерів і трактористів у Молдавії, дуже низькою була навчальна дисципліна в Ольгопільській школі трактористів на Вінниччині, Володарській школі трактористів на Донеччині тощо. Багато шкіл не забезпечені підручниками, зошитами, в більшості з них відсутні гуртожитки, а там, де вони були, умови проживання в кімнатах просто жахливі [16].

Із цих причин відразу ж після вищезазначеної постанови від 1 квітня 1936 р. вийшла нова спільна постанова ЦК КП(б)У і РНК республіки «Про організацію в областях постійних шестимісячних агрозоотехнічних курсів». Вона проголошувала створення на базі РКШ стаціонарних курсів з контингентом 3,5 тис. осіб. Усього організовано таких 37 курсів для підготовки кваліфікованих агрозоотехнічних кадрів із передової колгоспної молоді. Кошти виділялися облвиконкоми, Наркомфін України і лише частину — колгоспи. Тобто ці курси існували фактично на державне утримання, що поліпшувало їх роботу [17].

Поліпшувалася робота, пов'язана з відбором працюючої молоді на курси. У першу чергу направляли на навчання комуністів і комсомольців. Посилювалася роз'яснювальна робота, курсантам стали надавати матеріальну допомогу. Збільшували витрати держави на навчання курсантів. Так, у 1934 р. вартість навчання одного курсанта тракторних курсів зросла до 194 крб на рік, на курсах трактористів-бригадирів — до 108 крб, на курсах комбайнерів — до 194 крб. [18]

Збільшувалися асигнування з держбюджету на утримання курсів і шкіл. Усього по Україні лише в 1936 р. виділено на організацію курсів 7,5 млн крб, що становило 1/5 частину всіх витрат з держбюджету республіки на підготовку кадрів [19].

За роки другої п'ятирічки (1933–1937 роки) в Україні підготовлено 644,5 тис. спеціалістів масових професій, зокрема 210,2 тис. механізаторів. У кінці 1937 р. в МТС працювало 170 тис. трактористів, машиністів та інших спеціалістів масових професій [20].

Однак зусилля партійних і радянських органів УРСР (які всіляко рекламували) з підготовки масових колгоспних кадрів у роки завершення насильницької злочинної колективізації в українському селі зазнали повного

провалу. Проблема кадрів залишилася нагальною в сільському господарстві УРСР у всі роки існування радянської влади і була однією із основних причин відставання в його розвитку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Центральний державний архів органів державної влади і органів державного управління (далі). — Ф. 166. — Оп. 17. — Спр. 1721. — Арк. 14.
2. Листопадовий об'єднаний пленум ЦК і ЦК КП(б)У. Партвидав ЦК КП(б). — X., 1933. — С. 100.
3. ЦДАОДВОДУ. — Ф. 5. — Оп. 1, оп. 1917. — Арк. 84.
4. Народне господарство Української РСР. — К., 1957. — С. 35.
5. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі — ЦДАГО). — Ф. 1. — Оп. 2702. — Спр. 456. — Арк. 60.
6. ЦДАОДВОДУ. — Ф. 2623. — Оп. 1. — Спр. 2547. — Арк. 499.
7. ЦДАОДВОДУ. — Ф. 166. — Оп. 17. — Спр. 842. — Арк. 14.
8. ЦДАГО. — Ф. 1. — Оп. 221. — Спр. 459. — Арк. 34.
9. ЦДАГО. — Ф. 1. — Оп. 164. — Спр. 434. — Арк. 123.
10. ЦДАГО. — Ф. 1. — Оп. 164. — Спр. 13. — Арк. 464.
11. ЦДАОДВОДУ. — Ф. 256. — Оп. 1. — Спр. 1154. — Арк. 24.
12. ЦДАОДВОДУ. — Ф. 166. — Оп. 16. — Спр. 1917. — Арк. 30–31.
13. Народа в ЦК КП(б)У // *Комуніст*. — 1936. — 16 січ.
14. ЦДАОДВОДУ. — Ф. 160. — Оп. 17. — Спр. 362. — Арк. 8–9.
15. ЦДАГО. — Ф. 1. — Оп. 2702. — Спр. 419. — Арк. 3–5.
16. Працюють школи механізаторів // *Комуніст*. — 1936. — 16 січ.
17. ЦДАГО. — Ф. 1. — Оп. 2704. — Спр. 24. — Арк. 14.
18. ЦДАГО. — Ф. 1. — Оп. 2704. — Спр. 7986. — Арк. 43.
19. ЦДАОДВОДУ. — Ф. 5. — Оп. 1. — Спр. 633. — Арк. 12.
20. ЦДАОДВОДУ. — Ф. 5. — Оп. 1. — Спр. 2039. — Арк. 43.

Надійшла до редколегії 27.08.2009 р.

УДК 316.77(477) : [341.16:001]

В. М. ШЕЙКО

КОМУНІКАТИВНІ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНИ З ЮНЕСКО (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ — ПОЧАТОК ХХІ СТ.)

Розглядаються різноманітні соціально-культурні, міро-творчі зв'язки по налагодженню міжнародного співробітництва в гуманітарній сфері в другій половині ХХ — на початку ХХІ ст. Основна увага приділяється висвітленню ролі України в розвитку міжнародних соціально-культурних обмінів, що сприяли зміцненню миру в глобалізаційній інформаційній цивілізації.

Ключові слова: ЮНЕСКО, Україна, культура, мир, інформація, комунікація, міжнародна співпраця, культурна спадщина.